

**ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР“**

ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Георги Петков Близнашки

ОБЩО УЧЕНИЕ ЗА КОНСТИТУЦИЯТА

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**на дисертационен труд
за придобиване на научна степен
„Доктор на науките“**

по професионално направление 3.6 Право

Варна, 2019

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ТРУДА

1. Актуалност на темата

Общото учение за конституцията се занимава с фундаменталните проблеми на конституционната теория и практика. Добре известна е принципната постановка в науката, че правилното решаване на общите проблеми е необходимо условие за успешното решаване на частните проблеми. Отсъствието на разбиране по големите въпроси на конституционната теория и практика затруднява разбирането и решаването на конкретните въпроси, които възникват в политическата действителност на нашата страна. Затова изследването на фундаменталните проблеми на конституционното развитие на България, както и на интеграционните процеси на европейския континент, е от огромно значение за развитието на обществените науки и има изключително актуален характер.

Историческият преход от тоталитаризъм към демократично управление и свободно гражданско общество положи основите на конституционната демокрация в България. По този начин нашата страна се присъедини отново към цивилизования свят, тъй като модерната епоха е епоха на конституционната демокрация. Националната конституционна демокрация е подложена на въздействието на глобализацията и интеграционните процеси на европейския континент, а всичко това извежда на дневен ред нови теми и проблеми. В частност глобализацията, която разширява икономическите пространства и ускорява движението на финансовите потоци, стеснява полето на политическо действие и предизвиква т.нар. криза на конституцията. Пред българската публика бяха представени редица чужди съчинения в областта на демократичната политическа теория, политическата философия и политическата социология. Преведени бяха конституциите на водещите западни демокрации, като нормативните тестове бяха съпроводени със съответния контекстуален анализ. Натрупаният практически опит през последните няколко десети-

летия позволява да се пристъпи към обобщаващи изследвания в областта на конституционната теория.

Актуалността на изследването на фундаменталните проблеми на конституционната теория и практика се засилва поради обстоятелството, че те не са били предмет на самостоятелно изследване в националната литература. Предлаганото на общественото внимание съчинение е първото относително цялостно и завършено изследване на тази материя. Доколкото в литературата се взема отношение по тези проблеми, то най-често това се прави между другото, като се застъпват едни или други позиции, без да се привеждат необходимите доводи и аргументи. Принципните положения на конституционната теория се приемат като постулати, които не се нуждаят от доказване. Отделни „сентенции“ се използват извън времето и мястото на своето създаване без оглед на обстоятелствата, довели до тяхната поява, а това е много опасно. В литературата се възпроизвеждат редица погрешни и изживели времето си положения и оценки, свързани с разбиранията за класовия характер на обществените явления и процеси, респективно на правото и конституцията. Подобен подход е не само теоретически погрешен, но и вреден от практическа гледна точка, тъй като изопачава смисъла и насоките на обществените явления и процеси. Показателен в това отношение беше ожесточеният дебат относно „същността на закона“ на границата между двете хилядолетия в България.

Най-сетне, задълбочаването на интеграцията в рамките на Европейския съюз води до засилването на взаимното влияние между държавите членки, включително по линия на съдебната практика на Европейския съд и на юриспруденцията на националните конституционни съдилища. Показателен е случаят с концепцията за „конституционната идентичност“, която – благодарение на няколко решения на Федералния конституционен съд на Германия след приемането на Лисабонския договор – беше възприета в юриспруденцията на редица други конституционни съдилища на континента и по този начин се

превърна в общоевропейски феномен. А подобен феномен не може да остане извън сферата на внимание от страна на конституционната теория.

2. Предмет и задачи на изследването

Общото учение за конституцията има за свой предмет на изследване конституционната материя в нейната цялост. А тази материя се групира, организира и разгръща около два полюса: публичната власт, от една страна, и индивидуалната свобода, от друга. Предназначението на конституционното регулиране е да направи съвместими индивидуалната свобода и публичната власт при условията на един либералнодемократичен политически режим. А това означава, че конституционното право трябва да осигури мирното съвместно съществуване на индивидуалната свобода и публичната власт в рамките на държавата. По този начин се очертава политическото пространство на общата воля и индивидуалната свобода.

Изследването на конституционната материя е подчинено на следната логика: най-напред се проследява историческата еволюция на конституционализма, преминава се през изясняването на природата на учредителната власт на народа, за да се стигне до разкриването на същността на конституцията и формулирането на нейните функции в съвременното общество.

Конституционализмът в собствен смисъл на думата е явление на модерната епоха, но в предлаганото изследване се проследява неговата историческа еволюция и натрупването на онези идейни предпоставки и институционални елементи, които очертават контурите на съвременното му състояние. Отправна точка за разсъжденията по темата е разбирането за конституционализма като определен начин на мислене относно политиката, който по същината си е юридически, но се противопоставя на формализма и позитивизма. По-специално, в предлаганото изследване конституционализмът се разглежда като идейно и политическо движение, насочено към установяване на конституционно управление, осъществявано при нали-

чието на предварително установени ценности и цели, респективно правила и процедури.

Друга задача на изследването е да се изясни природата на учредителната власт на народа. Учението за учредителната власт на народа е класически пример за политическия характер на фундаменталните основания на конституционното право. И това е така, защото учредителната власт на народа, която поставя основите на политическия и правовия ред, има екстраординарен характер, т.е. става дума за политическа и фактическа власт, която не се побира в никакви правни рамки. Тя влиза в действие тогава, когато настъпват революционни сътресения, в резултат от които се стига до поставянето на ново начало в националния политически живот.

В дисертационния труд се отделя голямо място на историческия сблъсък между демократичната и монархическата концепция за учредителната власт, който одухотворява политическите борби през XIX в. и до голяма степен предопределя националните особености в конституционното развитие на отделните европейски държави. По тази причина се привеждат множество примери за начина, по който се разбира и въвежда в действие учредителната власт в отделни държави през различни исторически епохи. Демократичната концепция за учредителната власт на народа ще вземе връх окончателно през XX в., в резултат на което самият конституционализъм ще премине от своята либерална фаза към демократичната си фаза на развитие, а класическата либерална правова държава ще се преобразува в съвременната демократична, социална и правова държава.

Изключително актуален характер има изследването на властта за ревизия в наши дни, тъй като тя е от ключово значение за осъществяването на едни или други конституционни реформи, при които се запазват основите на политическия и правовия ред. Особено внимание в изследването се отделя на изясняването на границите и очертаването на функциите на конституционната реформа.

Крайната цел на изследването е да се разкрие същността на конституцията като политически и правен феномен, а на тази основа да се очертае нейната роля в живота на съвременното общество, като се изведат нейните функции. Доколкото по тази проблематика се водят нестихващи спорове, дотолкова различните концепции за същността на конституцията са представени в полемичен порядък, преди да се представи и обоснове поддържаната от автора на дисертационния труд гледна точка за конституцията като основополагащо политическо решение.

Особено внимание в изследването се отделя на политическото и правното върховенство на конституцията. Прави се опит да се разкрие вътрешната връзка и зависимост между материалния и формалния източник на конституционното върховенство. В крайна сметка се стига до заключението, че политическото върховенство на конституцията като *lex fundamentalis* е предпоставка за юридическото върховенство на конституцията като *lex superior*.

Най-сетне, в изследването се проследяват появата и утвърждаването на различни гаранции за конституционното върховенство, а именно политически, юрисдикционни и материални. Отделните гаранции се появяват в различни идейно-политически ситуации, възникнали през една или друга историческа епоха, но към днешна дата всички те, взети поотделно или заедно, имат съответна роля и значение с оглед на защитата на конституцията и нейното върховенство.

3. Методология на изследването

Основният метод на изследване, който се използва и прилага в дисертационния труд, е системният подход, известен още като структурно-функционален подход към обществените явления и процеси. По-специално, правните явления и процеси се разглеждат в по-широкия обществен контекст, като се полагат усилия да се очертае тяхната роля в организацията на държавата и живота на обществото. Плодотворността на този подход се проявява многократно в хода на изследването, като

типичен пример за успешното му прилагане е извеждането на функциите на съвременната конституция.

Историческият метод на изследване се прилага надълго и нашироко в дисертационния труд, тъй като дълбокото убеждение на автора е, че историята и теорията вървят ръка за ръка в проучването на обществените явления и процеси. Тези явления и процеси са исторически обусловени, поради което примерите и доказателствата от историята са солидна основа за едни или други теоретични обобщения и заключения.

Сравнителният метод на изследване също така намира място в проучванията по редица въпроси. Но той малко или повече има подчинено значение дотолкова, доколкото съпоставянето на обществените явления и процеси е ориентирано към извеждане на общи тенденции в развитието на модерния конституционализъм. Плодотворността на този подход се проявява най-ярко при разискването на видовите конституции.

В случая синхронното и диахронното сравнение се използват като първо ниво на абстракция по отношение на необработения материал на позитивното право и политическата практика, тъй като търсят общи или контрастни точки между различни конституционни устройства. Едва върху тази основа се изгражда второто ниво на абстракция, което се свързва с обособяването и извеждането на общите елементи в отделните устройства на обществото и държавата, като съответно се правят съответните теоретични обобщения и заключения.

В хода на изследването се използват и прилагат също така редица частно-научни методи като логическия, систематическия и правно-догматическия.

4. Обем и структура на дисертационния труд

Дисертационният труд е в обем от 1106 страници (шрифт 12, разредка 1,5 Times New Roman), който включва титулна страница, съдържание, въведение, същински текст, заключение, като е приложен и списък на използваната литература.

В съдържателната част на дисертацията са обособени три големи раздела: „Еволюцията на конституционализма“, „Учредителната власт на народа“ и „Същността на конституцията“. Отделните раздели са подразделени общо на четиринадесет глави, които имат обща номерация, а те на свой ред включват параграфи и други допълнителни подразделения.

Използваната литература се състои от 893 заглавия. Кирилическите книги и статии на български и руски език са 306, а на латиница – 587.

II. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд обхваща три големи раздела, които са подразделени на глави, параграфи и други подразделения.

По-специално, дисертационния труд има следното съдържание:

ВЪВЕДЕНИЕ

Раздел първи

ЕВОЛЮЦИЯТА НА КОНСТИТУЦИОНАЛИЗМА

Глава първа

КОНСТИТУЦИОНАЛИЗЪМ: ПОНЯТИЕ И ФАЗИ В РАЗВИТИЕТО

§ 1. Понятие за конституционализъм

§ 2. Фазы в развитието

Глава втора

АНТИЧЕН КОНСТИТУЦИОНАЛИЗЪМ

§ 1. Държавното устройство на атинската демокрация

(VI–IV в. пр. н. е.)

§ 2. Конституцията на Римската република от класическия

период (III–II в. пр. н. е.)

Глава трета

СРЕДНОВЕКОВЕН КОНСТИТУЦИОНАЛИЗЪМ

А. Абсолютизъм и конституционализъм

Б. Предмодерен конституционализъм

Глава четвърта

МОДЕРЕН КОНСТИТУЦИОНАЛИЗЪМ

- А. Либерален конституционализъм
- Б. Демократичен конституционализъм
- В. Конституционализъм и глобализация

Раздел втори

УЧРЕДИТЕЛНАТА ВЛАСТ НА НАРОДА

Глава пета

УЧРЕДИТЕЛНАТА ВЛАСТ ПРЕЗ РЕВОЛЮЦИОННАТА ЕПОХА

§ 1. Понятие за учредителна власт

§ 2. Учредителната власт на народа по време на Великата френска революция

Глава шеста

МОНАРХИЧЕСКА УЧРЕДИТЕЛНА ВЛАСТ

- А. Испания (1812) и анулираната Кадиска конституция
- Б. Франция (1814) и октроираната *Charte constitutionnelle*
- В. Франция (1830) и „спряната посред пътя революция“
- Г. Италия (1848) и „еластичния“ *Statuto Albertino*
- Д. Прусия (1848–1850) и „конституционният конфликт“

Глава седма

ДЕМОКРАТИЧНАТА УЧРЕДИТЕЛНА ВЛАСТ

- А. Франция (1848) и „романтизмът в политиката“
- Б. България (1879) и „светинята на народа“
- В. Русия (1917–1918) и „миражът“ на конституционната демокрация
- Г. Германия (1918–1919) и „нежеланата република“
- Д. Италия (1947–1948) и „историческият компромис“
- Е. ФРГ (1949) и нейният *Grundgesetz*
- Ж. Франция (1958–1962) и „постоянният *coup d'État*“
- З. Испания (1978) и нейната *reforma pactada*
- И. България (1989) и „незавършеният преход“

Глава осма

УЧРЕДИТЕЛНА ВЛАСТ И КОНСТИТУЦИОННА РЕФОРМА В НАЙ-НОВО ВРЕМЕ

§ 1. Съвременната концепция за учредителната власт

§ 2. Конституционната реформа: граници и функции

Раздел трети

СЪЩНОСТТА НА КОНСТИТУЦИЯТА

Глава девета

ОСНОВНИ КОНЦЕПЦИИ ЗА КОНСТИТУЦИЯТА

§ 1. Еволюция на понятието за конституция

§ 2. Концепции за същността на конституцията

А. Конституцията като „обществен договор“

Б. Конституцията като „юридически израз на фактическото съотношение на силите“

В. Конституцията като

„основополагащо политическо решение“

Глава десета

ФУНКЦИИ НА КОНСТИТУЦИЯТА

§ 1. Понятие за функция

§ 2. Функциите на конституцията през епохата на либералния конституционализъм

§ 3. Функциите на конституцията през епохата на демократичния конституционализъм

А. Интегрираща функция

Б. Легитимираща функция

В. Насочваща функция

Г. Организираща функция

Д. Ограничаваща функция

Е. Отваряща функция

Глава единадесета

ВИДОВЕ КОНСТИТУЦИИ

§ 1. Класически разграничения

- А. Писани и „неписани“ конституции
 - Б. „Гъвкави“ (*flexible*) и „твърди“ (*rigid*) конституции
 - В. Юридически и фактически конституции
- § 2. Съвременни типологии
- А. Либералнодемократични и други конституции
 - Б. Конституцията във формален и в материален смисъл
 - В. Формалноправови („регистращи“) и материалноправови („проектиращи“) конституции

Глава дванадесета

ПОЛИТИЧЕСКО И ЮРИДИЧЕСКО ВЪРХОВЕНСТВО НА КОНСТИТУЦИЯТА

- § 1. Понятие за върховенството на конституцията
- § 2. Политическо върховенство: конституцията като *lex fundamentalis*
- § 3. Юридическо върховенство: конституцията като *lex superior*
- § 4. Гаранции за върховенството на конституцията
 - А. Политически гаранции
 - Б. Юрисдикционни гаранции
 - В. Материални гаранции

Глава тринадесета

КОНСТИТУЦИОННА ИДЕНТИЧНОСТ

- § 1. Понятие за конституционна идентичност
- § 2. Конституционната идентичност и европейската интеграция
- § 3. „Национална идентичност“ и „конституционна идентичност“ по смисъла на чл. 4, ал. 2 на Договора за Европейския съюз
- § 4. Българската конституционна идентичност

Глава четиринадесета

КОНСТИТУЦИОНЕН ПАТРИОТИЗЪМ

- § 1. Понятие за конституционен патриотизъм
- § 2. Европейски конституционен патриотизъм
- § 3. Конституционният патриотизъм в България

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ЛИТЕРАТУРА

1. Раздел първи: „Еволюцията на конституционализма“

Първият раздел на дисертационния труд е посветен на понятието „конституционализъм“ и фазите в неговото развитие. Необходимо е да се отбележи, че конституционализмът е сложна и богата по своето съдържание концепция, която обхваща различни идеи и принципи. Тези идеи и принципи се видоизменят през отделните фази от развитието на конституционализма. А това обстоятелство поражда разногласия и противоречия при използването на термина. Наред с това става дума за относително нов термин в политическия речник, поради което неговата употреба не е изцяло утвърдена по еднозначен и категоричен начин. Трудно е да се очертаят контурите му, а историческите му корени са разнообразни и несигурни, докато съдържанието му има едновременно дескриптивни и прескриптивни конотации. По тези причини самото понятие за конституционализъм се използва в различен смисъл на думата, т.е. в него се влага различно съдържание с оглед на съответния политически или юридически контекст.

Едно обаче е сигурно: конституционализмът е продукт от развитието на модерната цивилизация, която е ориентирана към разгръщане на човешкия потенциал. Цивилизоваността предполага включване на членовете на гражданското общество в една и съща морална вселена от споделени ценности, където добрите нрави са задължителни, а правилата се прилагат по еднакъв начин спрямо всички. На свой ред конституционализмът допринася за облагородяване на политическите нрави и за утвърждаване на атмосфера на толерантност и взаимно разбирателство в политическия живот. В определен смисъл конституционализмът е другото название на модерната цивилизация.

Конституционализмът се определя най-често като идеология, която е ориентирана към ограничаване на публичната власт, с цел да се гарантира частната сфера на индивида. По този начин конституционализмът се обвързва с философията на ограниченото управление. Така се получава пълен контраст

с тоталитаризма, който в качеството си на политически режим с лекота прекрива и дори заличава демаркационната линия между обществото и държавата.

Но това разбиране описва „негативен конституционализъм“, който очертава само едната страна на монетата. Видяна през призмата на историческия опит, концепцията за негативния конституционализъм отговаря на определена фаза от развитието на модерния конституционализъм, а именно фазата на либералния конституционализъм от XIX и първите десетилетия на XX в. А модерният конституционализъм още след края на Втората световна война окончателно навлиза в нова фаза от своето развитие, обозначавана като демократичен конституционализъм.

Всяко учение за конституцията по необходимост е учение за държавата. А модерната държава се явява светски аналог на църквата, при който мястото на Бога се заема от идеята за общото благо. Съвременното разбиране за общо благо отразява фундаменталния ценностен консенсус в обществото и предопределя както висшите цели на държавата, от една страна, така и основните права и свободи на гражданите, от друга.

Няма съмнение, че общото благо е онзи републикански *telos*, който придава смисъл на съществуването и определя посоката в действията на модерната държава. И това е така, защото епохата на „правата на човека“ след края на Втората световна война прераства в епоха на „човешкото достойнство“. Предназначението на основните права и свободи не се свежда до гарантиране на частната сфера на индивида, но дава възможност за изява на индивида във всички сфери на обществения живот. Същинската алтернатива на тоталитаризма като политическа теория и практика не е формалната правова държава от отминали времена, а материалната правова държава, известна още като демократична, социална и правова държава. Концепцията за общото благо е от ключово значение за разбиране и осмисляне на проблемите на конституционализма. Още през IV в. пр. н. е. Аристотел определя държавата като по-

литическа общност, която е „възникнала заради съхранението на живота, но съществуваща за постигане на общото благо“.

При конституционното определяне на ценностното ядро на общото благо (*bonum commune*) през епохата на демократичния конституционализъм се търси и постига уравнивяване между интересите на отделния индивид (*bonum proprium*) и интересите на политическата общност (*bonum politicum*).

Ето защо в предлаганата книга конституционализмът се изследва като широкообхватно по своето съдържание обществено явление. В случая под конституционализъм се разбира идейното и политическо движение, насочено към въвеждане и поддържане на конституционно управление, т.е. такова управление, при което публичната власт се формира и осъществява в съответствие с предварително установени ценности и цели, респективно правила и процедури.

Напълно основателно в литературата от най-ново време се подчертава, че конституционализмът не е нищо друго освен определен начин за мислене относно политиката, който по същината си е юридически, но се противопоставя на формализма и позитивизма. Този начин на мислене позволява да се преодолеят изкуствените ограничения на юридическия позитивизъм, който се абстрахира от ценностите и целите на правовия ред, като заедно с това не се интересува нито от начина, по който се формира общата воля на държавата, нито от последиците на нейното въздействие върху живота на гражданското общество.

Конституционализмът е изключително богато по своето съдържание обществено явление, което не може и не трябва да се свежда до една или друга интелектуално ограничена или идеологически обременена теоретическа схема. Затова предлаганото изследване проследява еволюцията на конституционализма в непосредствена връзка с историческото развитие на държавата.

Несъмнено конституционализмът се разгръща пълноценно и достига своята кулминация през модерната епоха. Но това модерно явление има дълга предистория, чиито корени се от-

криват още през класическата античност. Ето защо в изследването се разграничават няколко фази в еволюцията на конституционализма, а именно: античен, средновековен и модерен конституционализъм. Особено значение за изследването има разграничението между двете фази в еволюцията на модерния конституционализъм. Става дума съответно за либералния конституционализъм от XIX и първите десетилетия на XX в. и за демократичния конституционализъм, който се разгръща и утвърждава след края на Втората световна война. На тези две фази в еволюцията на модерния конституционализъм съответстват едни или други теоретически построения относно ролята на държавата и функциите на конституцията.

Необходимо е да се отбележи, че конституционализмът е културен феномен. Той не просто е продукт на модерната цивилизация, но заедно с това допринася за смекчаване и облагородяване на политическите нрави. В определен смисъл конституционализмът е другото название на цивилизацията. И това е така, защото конституционализмът насърчава взаимното зачитане и разбирателство между участниците в обществено-политическите взаимодействия. Конституционализмът се основава върху споделени ценности и намира израз в правила, които в еднаква степен се отнасят както до управляваните, така и до управляващите. В крайна сметка не трябва да се забравя, че конституционната демокрация е такава цивилизована форма на държавата, при която хората са в състояние да се освободят от своето правителство, без да се прибегва към насилие и без да се пролива кръв.

2. Раздел втори: „Учредителната власт на народа“

Конституционното право по дефиниция е политическо право. По тази причина конституционната теория по необходимост е политическа теория. Всички крупни конституционалисти по правило за изявени политически мислители. Учението за учредителната власт на народа е класически пример за политическия характер на фундаменталните основания на

конституционното право. И това е така, защото учредителната власт на народа, която поставя основите на правовия ред, е политическа, а не юридическа власт, която не се побира в никакви правни рамки. По тази причина юридическият позитивизъм е напълно безпомощен тогава, когато е изправен пред въпроса за основанията на политическия и правовия ред. За мислителите от тази школа учредителната власт си остава метаюридически феномен, който не попада в полето на техните научни занимания. Но независимо от подобни изходни предпоставки учредителната власт ги привлича неудържимо със своя мистицизъм, макар че за тях тя си остава неразрешима загадка.

Учението за учредителната власт на народа намира своя относително завършен вид и цялостен израз в творчеството на Еманюел-Жозеф Сийес от навечерието на Великата френска революция. Именно в знаменития си памфлет *Що е това третото съсловие?* от януари 1789 г. абат Сийес формулира ясно и категорично идеята за учредителната власт (*pouvoir constituant*) на народа, която е ориентирана към създаването на една нова конституция. Върху тази основа той прокарва разграничението между учредителната власт и учредените власти (*pouvoirs constitués*), които произтичат от конституцията и следователно са ограничени от нея. Няма съмнение, че мнозина автори преди абат Сийес са се занимавали с тази проблематика по един или друг начин, но най-често това е ставало между другото, без техните разсъждения да стигат до необходимия логически завършек. Никак не е случайно, че всички разсъждения по тази тема започват и завършват с коментари върху приносите на абат Сийес по този въпрос.

Учредителната власт е фактическа власт, която има политически характер. Тя влиза в действие тогава, когато настъпват революционни сътресения, т.е. това е една екстраординарна власт. Носител на учредителната власт е народът, който е осъзнал своите ценности, идентичност и достойнство. Учредителната власт е пряко и непосредствено свързана със суверени-

тета на държавата. И това е така, защото суверен е онзи, който притежава учредителната власт.

В литературата се отбелязва, че концепцията за учредителната власт има *граничен характер (Grenzbegriff)* дотолкова, доколкото очертава конституционната форма, която приема един или друг политически режим. В определен смисъл благодарение на тази концепция се прокарва разграничението между политиката и правото. Граничният характер на тази концепция обаче не променя нейното *основополагащо значение* за изграждането на конституционната държава и за развитието на модерния конституционализъм.

Концепцията за учредителната власт се появява в контекста на по-общата тенденция, насочена към секуларизиране и рационализиране на публичната власт през епохата на Просвещението. В учението за учредителната власт на нацията се съдържат логическите и историческите основания за рационализирането на публичната власт, а оттук и за конституционализирането на модерната държавност. Тази концепция се основава върху разбирането за народа/нацията като източник на публичната власт, а самата конституция се възприема като юридически инструмент за управление на обществените дела.

Появата на народа/нацията на политическата сцена на историята е *conditio sine qua non* за формиране на учението за учредителната власт. Един народ става нация тогава, когато осъзнае собствените си ценности, идентичност и достойнство, като при това е готов да защитава правото си на самостоятелно и независимо съществуване. През революционната епоха нацията се възприема като абстрактна духовна цялост, чиито характерни черти са единството и неделимостта (*unite et indivisibile*). Тя се разглежда като „източник на всичко“ дотолкова, доколкото е източник както на ценности, така и на власт. Вярата в нацията е израз на доверието в нея като ценностен източник или матрица на ценности. Предаността към нацията се проявява в активното участие на гражданите в делата на обществото и държавата.

Народът в качеството си на субект на учредителната власт съществува *преди* конституцията. Оттук следва, че осъществяването на учредителната власт е израз на правото на народа на самоопределение. обстоятелството, че конституцията е акт на учредителната власт, в който намира израз политическото единство на един народ, ѝ придава характера на *lex fundamentalis* („основен закон“). И това е така, защото народът в качеството си на носител на учредителната власт формулира основополагащите норми и форми на политическия и правовия ред в рамките на една конституция, която изразява ценностите на обществото и оповестява целите на държавата. Конституцията е онзи „дух на законите“, без който отделните актове си остават празни форми и мъртви норми. В този смисъл конституционното право, което произтича от учредителната власт на народа, има фундаментален характер.

Фундаменталният характер на конституционното право се определя от обстоятелството, че конституцията прокарва разграничението между управляващи и управлявани в съответствие с принципа на йерархията. А това означава, че осъществяването на публичната власт през модерната епоха е израз на политическо господство. Затова конституционната държава през модерната епоха се явява политическа форма на представителната демокрация, която предполага разграничението между управляващи и управлявани. Самата конституция има за предназначение едновременно да установи разделението на властите и да гарантира правата на човека.

Световно-историческото значение на Великата френска революция намира проявление в една фундаментална културна трансформация, в резултат на което се стига до широкото възприемане на „нормалността на промяната“. В крайна сметка осъзнаването на нормалността на промяната позволява тя да се постави под контрол и евентуално да се забави нейният ход.

Стремежът да се нормализира промяната има своята проекция и в областта на конституционното право. По-специално, той намира израз в опита при създаването на първата писана

конституция на европейския континент – тази на Франция от 3 септември 1791 г. – да се постави оригинерната учредителна власт на нацията в конституционни рамки и по такъв начин да бъде сведена до властта за преразглеждане на конституцията (*pouvoir de revision*). Основният довод, който се привежда в подкрепа на възприетото по конституционен път решение, е свързан с обстоятелството, че нацията по силата на своето всемогъщество сама си предписва „мирно и легално средство“ (*un moyen lègal et paisible*) за частичното или цялостното реформиране на конституцията.

Този първи по рода си конституционен експеримент от епохата на революцията приключва неуспешно. Рязкото и често променящо се съотношение на силите не позволява да се постигне устойчив консенсус относно начина за определяне на съдържанието на общото благо, а това по същество означава, че основите на създаваните една след друга конституции се полагат върху „подвижни пясъци“. И това е така, защото в хода на революцията илюзиите на политиката твърде често вземат връх над реалните интереси, които предопределят основната структура на гражданското общество и по този начин предоставят на политическата държава за продължителни периоди от време определена мяра на стабилност. Оттук произтича като *ultima ratio* и неизменната цел да се сложи „край“ на революцията и животът да се върне в своето нормално русло.

През по-голямата част на XIX в. из цяла Европа една срещу друга се възправят учредителната власт на народа и учредителната власт на монарха, т.е. срещу демократичната учредителна власт се противопоставя династичната учредителна власт. В онези европейски държави, където монархията е политически силна, се наблюдава появата на *октроираните* конституции, които се основават върху едностранното политическо решение на монарха и зависят изключително от негово благоразположение.

През призмата на учението за учредителната власт на народа октроираната конституция си остава единствено проява на узур-

пация на учредителната власт от страна на монарха. Доколкото владетелят е суверенен, дотолкова в него е представено единството на нацията, т.е. той самият е само представител на суверенитета на народа и се явява негов символ. В крайна сметка една династия – за разлика от нацията или народа – не може да се разглежда като първооснова на целия политически живот.

Особено място в световната история заемат европейските революции от 1848 г., които се явяват повратна точка в развитието на демократичния политически процес. Независимо от неуспешния завършек на тези революции те пораждат значителни последици, тъй като в интелектуален и духовен план слагат край на „епохата на роялизма“ и поставят онова републиканско начало, което дава основание да се говори за „пролетта на народите“. Във всички случаи обаче повечето революции от 1848 г. са своеобразно тържество на политическата демокрация. В действие влиза принципът на народния суверенитет, който се свързва преди всичко с въвеждането на всеобщото изборително право. Оттук нататък в конституционната теория последователно се утвърждава чрез различни перифрази идеята, че всяка власт има за свой източник *pouvoir constituant* на народа. А това означава, че демократическата концепция за легитимността е заместила монархическата. Ако принципът на монархията поставя всички хора в зависимост от един индивид, то при демокрацията целият народ разделя отговорността за политическия и правовия ред, чийто творец се явява той самият. Прехвърлянето на *locus*-а на теоретическия суверенитет от владетеля към народа извежда на дневен ред въпроса до каква степен отделната национална държава отразява народната воля, а това е екзистенциалната основа на класическата антиномия, която доминира обществено-политическата философия от XIX в.: политическата държава срещу гражданското общество.

През XX в. огромен принос в развитието на учението за учредителната власт внася Карл Шмит. Той определя учредителната власт като политическа власт, която е способна да

вземе конкретното цялостно решение относно начина и формата на своето политическо съществуване. Идеята за конституцията предполага съществуването на държавата като политическо единство. Конституцията според Карл Шмит се създава чрез акт на политическата воля, който се състои от един сноп от фундаментални политически решения относно формата на управление, структурата на държавата и висшите ценности и принципи на обществото.

Най-сетне, ако си позволим да перифразираме една известна сентенция от началото на XX в., то можем да кажем, че учредителната власт е онзи строител, който превръща тежкия гранит на народната мощ в светъл и строен храм на народната свобода.

3. Раздел трети: „Същността на конституцията“

Учението за същността на конституцията е съкровената част от конституционното право. Най-сложните и деликатни въпроси на конституционната теория и практика са свързани с разбирането относно същността на конституцията, респективно с нейните функции и върховенство. Първото самостоятелно изследване по тези въпроси е знаменитата монография *Verfassungslehre* на Карл Шмит от 1928 г. Няма съмнение, че много от тезите, изложени в това съчинение, се разискват и в предлаганата на вниманието на българските читатели книга. Към първоизточниците трябва да се добавят още две заглавия: *Constitutional Government and Democracy* на професора от Харвард Карл Йоахим Фридрих от 1950 г. и *Political Power and the Governmental Process* на Карл Льовенщайн от 1957 г. Тази материя е от огромно значение за справедливата организация и функциониране на отделните политически общности по света.

В историята на конституционализма се наблюдава продължителна еволюция на самото понятие за конституция, което в продължение на дълги векове има дескриптивен характер, като едва в навечерието на Новото време се появява и утвърждава разбирането за конституцията в прескриптивен смисъл на ду-

мата. Най-общо казано, конституцията е акт на учредителната власт на народа, отличаващ със своя формален характер и присъщата за него висша юридическа сила, който регулира организацията на политическия живот, като пред него се поставя особената цел да гарантира правата на човека и гражданина.

Във всеки случай понятието за конституция през модерната епоха се обвързва трайно с държавата, разбирана като всеобхватна форма за организация на политическия живот на обществото. В крайна сметка конституцията е юридическата форма, която – по думите на Джовани Сартори – структурира държавата и дисциплинира процесите по вземането на политическите решения.

Създаването на писана конституция се възприема като изключително модерно начинание, насочено към преустройство на политическия ред посредством едно съзнателно и рационално усилие. Появата на писаната конституция е равнозначна на скъсване с миналото и свързаните с него културни и институционни традиции. По общо правило писаната конституция поставя ново начало в националния политически живот

Въпросът за същността на конституцията заема централно място в конституционната теория и практика. Възможни са различни отговори на този въпрос. В хода на изложението са представени трите основни концепции за същността на конституцията: 1) конституцията като „обществен договор“; 2) конституцията като „юридически израз на фактическото съотношение на силите в обществото“; 3) конституцията като „основополагащо политическо решение“. Всяка една от тези концепции има своите рационални основания и оказва въздействие върху модерния конституционализъм в различни фази от неговото развитие. Нещо повече, всяка от тези концепции има своите привърженици и в наши дни, като те намират израз в съвременните курсове по конституционно право.

Няма съмнение обаче, че към днешна дата третата концепция – конституцията като „основополагащо политическо решение“ – е актуалната концепция. Тя конкретизира и доразвива

класическата теза на Еманюел-Жозеф Сийес от епохата на Великата френска революция за конституцията като акт на учредителната власт на народа. За да се избегнат всякакви евентуални авторитарни интерпретации на концепцията, формулирана от Карл Шмит, изрично се подчертават както ролята на публичните разисквания в хода на създаването на конституционния текст, така и обстоятелството, че в конституцията намира израз фундаменталният ценностен консенсус, който съществува в обществото. И това е така, защото в крайна сметка самото приемане на конституцията е момент на единство и съгласие.

В хода на изложението се подчертава особеното значение на идеята за общото благо при формирането на концепцията за конституцията. По-специално се застъпва тезата, че не само модерната държава, но и нейната конституция се изграждат около идеята за общото благо. Опитите конституцията да се обвързва единствено с „правата на човека и гражданина“ не са нищо друго освен проява на институционализиран анархизъм. И това е така, защото правата на човека и гражданина са конкретизация на индивидуалната свобода и средство за защита на различните частни и корпоративни интереси в гражданското общество. Затова те трябва да се разглеждат като елемент от една по-сложна конструкция. В основата на модерната конституция се полага идеята за общото благо, разбирана като синтез между началата на индивидуализма („правата на личността, нейното достойнство и сигурност“) и колективизма („неотменимия дълг да се опазва националното и държавното единство“). На свой ред официалната представа за общо благо предопределя: първо, висшите цели на държавата, от една страна, и второ, основните права и свободи на гражданите, от друга.

Функциите на конституцията произтичат от нейната природа. Модерните конституции обаче са твърде сложни и богати по своето съдържание юридически, политически, социални и културни феномени. Поради тази причина в литературата се извеждат и формулират редица функции, които твърде често са от различен порядък и не могат да бъдат приведени в единна система.

На вниманието на читателите се предлага система от функции, които са характерни за епохата на демократичния конституционализъм, като наред с това те очертават различните измерения на въздействието на конституцията върху обществения живот. При това функциите на конституцията се видоизменят през различните фази от развитието на модерния конституционализъм.

Предлагат се различни типологии на конституциите, обособени въз основа на различни критерии. Типологиите са разделени на две големи групи, а именно: „класически“ и „съвременни“, като съответните конституции се представят в съответния исторически и национален контекст.

Към класическите разграничения се отнасят онези типологии, които вече са получили широко разпространение в литературата по конституционно право от края на XIX и началото на XX в. Тъкмо тези разграничения са обект на особено внимание от страна на Джеймс Брайс, който обстойно разисква техните предимства и недостатъци. Става дума за разграничения между писани и „неписани“ конституции, между твърди и гъвкави конституции и най-сетне – между юридически и фактически конституции.

Съвременните класификации на конституциите са свързани както с фазите в развитието на модерния конституционализъм, с тяхната принадлежност към едно или друго правно семейство, така и с типа на съответните политически режими, които се установяват в различни епохи и региони на света. Централно място в изследването заема разграничението между либералнодемократичните конституции и всички останали конституции, като изследването е силно повлияно от разсъжденията на немския конституционалист Дитер Грим по темата. За първи път в българската литература се представя влиятелното разграничение между конституциите в материален смисъл и конституциите във формален смисъл на думата, направено от крупния италиански конституционалист Костантино Мортати през 40-те години на XX в. Особено значение има актуалното раз-

граничение между формалноправовите („регистращите“) и материалноправовите („проектиращите“) конституции, което се основава върху обособяването на две фази в развитието на модерния конституционализъм: либералния конституционализъм от XIX в. и демократичния конституционализъм от XX в.

Въпросът за върховенството на конституцията е от ключово значение за разбиране на нейната роля в политическия и правовия живот на обществото. Най-общо казано, върховенството на конституцията се определя от два източника: а) материален и б) формален. В първия случай става дума за политическото върховенство на конституцията с оглед на особената материя, регулирана от нея като основен закон (*lex fundamentalis*), а във втория случай се има предвид юридическото върховенство на конституцията като формален акт, който се отличава със своята най-висша юридическа сила (*lex superior*).

Концепцията за твърдата конституция позволява да се изтъкне и подчертае конституционното върховенство. Благодарение на концепцията за твърдата конституция се прокарва недвусмислено разграничението между конституционните норми и нормите на обикновените закони. Обстоятелството, че конституцията е обявена за „върховен закон“, я предпазва и прави недосегаема за претенциите на учредените власти и техните намерения за предприемане на евентуални опити за изменения и допълнения в нея.

В качеството си на *lex superior* конституцията подрежда валидността на цялата правна система, като установява критериите за създаването на другите правни норми. Именно конституцията определя как трябва да се създават нормативните актове, които съставляват правната система. По-специално, конституцията посочва кой е компетентният орган, овластен да издава едни или други правни актове.

При конфликт между правните норми от различен ранг винаги надделява конституционният критерий, тъй като в действие влиза класическата аксиома *lex superior derogate legi inferiori*. В този контекст върховенството на конституцията

придобива правен характер и се проявява преди всичко като „надзаконовост“. А това означава, че *надзаконовостта* на конституцията не е нищо друго освен юридическа гаранция за нейното политическо върховенство. При това положение може да се обобщи, че конституцията има върховен характер поради ценностите и принципите, които съдържа, но по тази причина тя трябва да притежава достатъчно ефективна нормативна сила, която да осигурява нормалното функциониране на правната система.

Гаранциите за върховенството на конституцията са няколко вида: 1) политически; 2) юрисдикционни и 3) материални. Политическите гаранции се появяват през епохата на Великата френска революция, когато защитата на конституцията се поверява на самия народ. Юрисдикционните гаранции излизат на дневен ред след края на Първата световна война, но получават своето развитие впоследствие, като те са свързани със защитата на ценностите и принципите на конституцията от страна на конституционните юрисдикции. Последни по ред, но не и по значение са материалните гаранции, като най-радикалното средство сред тях е въвеждането на извънредно положение.

През последните няколко десетилетия особена актуалност придобива класическата тема за конституционната идентичност, която намира израз в ядрото от ценности и принципи на съвременните конституции. В литературата отдавна се застъпва тезата, че всяка конституция има свое ядро, което трябва да се гарантира чрез вечни клаузи или чрез затруднена изменяемост, като към съдържанието на конституционния текст се прилага двоен подход, откъдето следва разграничението между „промяна на конституцията“ и „промяна в конституцията“.

Концепцията за конституционната идентичност стана изключително актуална напоследък, тъй като чл. 4, ал. 2 на Договора за Европейския съюз предвиди, че трябва да се уважава „националната идентичност“ на държавите членки, „присъща за техните основни политически и конституционни структури“. А Федералният конституционен съд на Германия постави уда-

рението върху конституционната идентичност, превръщайки я в критерий за оценка на европейското право. В хода на изложението се застъпва тезата, че националната конституционна идентичност в България може да се извлече чрез тълкуване на текста на чл. 158 на Конституцията, който очертава обхвата на материята, запазена изключително за Великото народно събрание. В случая става дума за въпроси, които съставляват съдържанието на една сложна, но ключова политическа категория, каквато е формата на държавата.

Учението за конституцията придобива своя относително цялостен и завършен вид с концепцията за конституционния патриотизъм. Най-общо казано, концепцията за конституционния патриотизъм обозначава идеята, че политическата привързаност трябва да се съсредоточи върху ценностите, принципите и нормите на конституцията, а в по-широк контекст – върху правилата и процедурите на либералната демокрация. При това положение конституционният патриотизъм предполага форма на солидарност, която е различна едновременно от национализма и космополитизма.

През втората половина на 90-те години концепцията за конституционния патриотизъм се лансира като начин за осмисляне на „гражданската идентификация“ на наднационално равнище, а отделни учени като Юрген Хабермас изрично призовават за европейски конституционен патриотизъм. И това е така, защото в случая с Европейския съюз, където отсъстват обща история и споделена култура, конституционният патриотизъм може да изиграе ролята на алтернативна форма на политическа принадлежност. Отправна точка за подобен начин на мислене е разбирането, че Европейският съюз като политическа общност може да се изгради въз основа на лоялността към една конституция. Тази европейска конституция ще трябва да изиграе ролята на рамка за политическа реализация на общите възжелания за бъдещето. Този тип идентичност допринася за уважението и приспособяването към разнообразието и плурализма.

III. ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В съвременната национална литература по въпросите на конституционната теория и практика отсъства самостоятелно произведение, посветено на „Общото учение за конституцията“. Няма съмнение, че става дума за класическа проблематика, която обаче е подложена на иновативно и цялостно изследване.

Научните приноси в предлагания дисертационен труд могат да се групират и систематизират по следния начин:

1. За първи път в националната литература се разискват въпросите, свързани с еволюцията на конституционализма от класическата античност до наши дни. Изведени са три фази в еволюцията на конституционализма – античен, средновековен и модерен.

2. Авторът на дисертационния труд предлага оригинална гледна точка относно модерния конституционализъм, разбран не само като система от прийоми и техники за ограничаване на властта, но като идейно и политическо движение, насочено към установяване и поддържане на конституционното управление в съответствие с предварително установени ценности и цели, респективно правила и процедури. В определен смисъл това определение е всестранно и изчерпателно, тъй като то обхваща идеологията на конституцията, конституционната теория и практика, а наред с това визира конституционната демокрация едновременно от съдържателна („ценности и цели“) и от процедурна („правила и процедури“) гледна точка.

Класическото разбиране за конституционализма описва твърде едностранчиво тази богата и сложна по своето съдържание концепция. В случая става дума за своеобразен „негативен конституционализъм“, който е ориентиран изцяло към ограничаването на публичната власт. Това разбиране за конституционализма се утвърждава във времена, когато се води идейната борба срещу тоталитаризма, поради което на преден план се извежда разграничението между политическата държава и гражданското общество, разглеждано като сфера на свободата.

Съвременното разбиране за конституционализъм може да се опише като „позитивен конституционализъм“, тъй като при него се акцентира върху осъществяването на публичната власт в съответствие с предварително установени ценности и цели. Отправната точка за обосноваването на своеобразен позитивен конституционализъм е позицията на един от бащите на модерния конституционализъм – Джеймс Мадисън – заявил по категоричен начин в края на XVIII в.: „Общото благо, истинското благоденствие на огромната маса народ е върховната цел, която трябва да се преследва, като никоя форма на управление няма никаква друга ценност извън пригодността ѝ за постигане на тази цел“.

Авторът на дисертационния труд обосновава тезата, че негативният конституционализъм, от една страна, и позитивният конституционализъм, от друга, не трябва да се противопоставят един на друг, а е необходимо да се разглеждат като двете страни на една и съща монета. В този контекст негативният конституционализъм може и трябва да бъде допълнен с един позитивен конституционализъм, който обвързва публичната власт с предварително установени ценности и цели, определяни с названието „общо благо“.

3. В дисертационния труд последователно се прокарва разбирането за двете основни фази в развитието на модерния конституционализъм, а именно: либералния конституционализъм от XIX в. и демократичния конституционализъм XX в. На тези две фази съответстват различни теоретични построения относно ролята на държавата и функциите на конституцията.

След Великата френска революция от 1789 г. либералният конституционализъм установява традицията на конституционно учредяване, което има типично съдържание и чиято фундаментална схема съответства на изначалния идеал за формална правова държава с основни права и разделение на властите. Основната структура на конституционната държава от революционната епоха се превръща в безпрекословна политическа формула, към която се придържат по-голямата част от държа-

вите на европейския континент. Утвърждаването на човешките права и демократичната легитимност, които се превръщат в референтна точка на цивилизованото съществуване в различни краища на света, водят до универсализирането на конституционната държава като политическа форма за съвместен живот на хората. В този контекст от формалната правова държава се очаква да играе ролята на „неутрален арбитър“ в живота на обществото, нейният основен закон получава названието „конституция на свободата“.

Появата на демократичния конституционализъм се свързва с въвеждането на всеобщото изборително право и утвърждаването на масовите политически партии като легитимни посредници между публичната власт, от една страна, и гражданското общество, от друга. Но този тип конституционализъм се разгръща и получава признание едва след края на Втората световна война, когато се полагат основите на демократичната, социална и правова държава. Тази държава се ангажира по конституционен път да създава предпоставките за един съобразен с човешкото достойнство начин на живот на своите граждани.

При това положение съвременната демокрация, разглеждана като начин на живот на националната общност, се опира по необходимост върху един фундаментален ценностен консенсус, който предполага постигане на съгласие върху определен минимум от основни ценности, докато относно останалите ценности се оставя свободата на експериментиране и се запазва индивидуалността на избора. В този контекст като автентична конституция се обозначава онази, която съответства на идеала за конституция, опираща се върху взаимосвързаните идеи за общо благо и социална справедливост.

4. За първи път в националната литература се предлага цялостно и систематично изследване на учредителната власт на народа. Учредителната власт се отнася до придаване на форма на конституционния ред, а самият той предполага съществуването на държавата. Разграничението между учредителната

власт на народа, която е ориентирана към създаване на нова конституция, и учредените власти, които произтичат от конституцията, има основополагащо значение за утвърждаването и развитието на модерния конституционализъм.

Учредителната власт е фактическа власт, която има политически характер. Тя влиза в действие тогава, когато настъпват революционни сътресения в обществото, т.е. това е една екстраординарна власт. Носител на учредителната власт е народът, който е осъзнал своите ценности, идентичност и достойнство. Учредителната власт е пряко и непосредствено свързана със суверенитета на държавата. И това е така, защото суверен е онзи, който притежава учредителната власт. Носителят на суверенитета е *eo ipso* носител и на властта да се полагат основите на политическия и правовия ред. Посредством идеята за учредителната власт учението за суверенитета получава своята програмна формула и придобива относително завършен вид.

Суверенният характер на учредителната власт неизбежно я поставя над всички други власти в държавата. Учредителната власт обединява в себе си субстанцията на публичната власт, която по силата на конституцията се диференцира в отделни държавни функции и се осъществява под различни правни форми на дейност.

5. Приносен момент в дисертационния труд е изясняването на природата на властта за ревизия, която напоследък все по-често се разглежда като институирана, т.е. учредена власт. И това е така, защото властта за ревизия е повече или по-малко правно дефинирана, поради което тя не може да се разглежда като същинска учредителна власт. Нека не се забравя, че в наши дни акцентът се поставя върху „конституционната реформа“, която позволява чрез властта за ревизия да се предприемат мирни и легални преобразования при зачитане на основополагащите за демокрацията ценности и принципи. В крайна сметка конституционната реформа може да се осъществи единствено при условие че идентичността и приемствеността на конституцията в нейната цялост се запазва.

6. По принципно нов начин се разглежда въпросът за същността на конституцията, който заема централно място в конституционната теория и практика. В дисертационния труд последователно се разискват и подлагат на критичен анализ трите основни концепции за същността на конституцията: 1) конституцията като „обществен договор“, 2) конституцията като „юридически израз на фактическото съотношение на силите“ и 3) конституцията като „основополагащо политическо решение“. Всяка една от тези концепции има своите рационални основания и оказва въздействие върху модерния конституционализъм в различни фази от неговото развитие.

В предлаганото изследване се отдава предпочитание на третата концепция за конституцията като „основополагащо политическо решение“, която конкретизира и доразвива класическата теза на абат Сийес за конституцията като акт на учредителната власт на народа. Тази концепция най-често се свързва с името на Карл Шмит, но за разлика от него, авторът на дисертационния труд не смята, че конституцията възниква *ex nihil* („от нищото“), а поддържа тезата, че тя се основава върху фундаменталния ценностен консенсус, който съществува в обществото.

7. Оригинален характер има предложената в дисертационния труд система на функциите на съвременната конституция. На вниманието на обществеността се предлага система от функции на конституцията, които са характерни за епохата на демократичния конституционализъм, а именно: 1) интегрираща функция; 2) легитимираща функция; 3) насочваща функция; 4) организираща функция; 5) ограничаваща функция и б) отвращаща функция.

Необходимо е при това да се отбележи, че функциите на конституцията се видоизменят през различните фази на модерния конституционализъм. Ако при условията на либералния конституционализъм от XIX в. ограничаващата функция е на практика единствената функция, която се свързва с конституцията, то през XX в. интегриращата функция излиза на пре-

ден план, тъй като в контекста на демократичния конституционализъм властта се формира „от долу нагоре“ с участието на всички граждани.

8. Въпросът за върховенството на конституцията е от ключово значение за разбиране на нейната роля в политическия и правовия живот на обществото. За първи път в националната литература се прави опит този въпрос да бъде обхванат цялостно и да бъде подложен на систематично изследване. В дисертационния труд се застъпва тезата, че политическото върховенство на конституцията като *lex fundamentalis* е предпоставка за юридическото върховенство на конституцията като *lex superior*. Иначе казано, формалният характер на конституцията е следствие от нейното материално значение.

Приносен характер има също така извеждането и изследването на гаранциите за върховенството на конституцията. Тези гаранции обхващат различни инструменти, които възникват в различни фази от развитието на модерния конституционализъм. В зависимост от характера на средствата, които се въвеждат в действие в защита на конституцията, се обособяват различни видове гаранции, а именно политически, юрисдикционни и материални.

9. Предмет на особено внимание в дисертационния труд е концепцията за конституционната идентичност. Тази концепция, разработена през 20-те години на ХХ в. в Германия, придобила изключителна актуалност благодарение на юриспруденцията на Федералния конституционен съд. В дисертационния труд се дава относително пълна картина на възникването и развитието на тази концепция, която е от огромно значение както за конституционната теория, така и за практиката на конституционната юрисдикция.

Авторът на дисертацията застъпва тезата, че към елементите на конституционната идентичност в България могат да бъдат отнесени ценностите, които съставляват официалната представа за общо благо, републиката като държавна форма, парламентарната форма на управление и унитарната форма на

държавно устройство, непосредственото действие на конституцията, което обвързва дейността на институциите с основните права и свободи на гражданите, както и конституционните гаранции за онези неотменяеми права на човека, които остават недосегаеми за действията на властите дори при въвеждането на извънредно положение. В един по-широк контекст към елементите на националната конституционна идентичност могат да бъдат отнесени и разпоредбите относно българския език като официален език в държавата и особеното място и роля на източноправославната религия като традиционно вероизповедание в България.

10. Най-сетне, като принос на автора на дисертационния труд заслужава да се посочи и представянето и изясняването на концепцията за конституционния патриотизъм, съответно приспособена към българските условия и традиции. Възприемането на тази концепция е от огромно значение за бъдещето на конституционната демокрация в България, защото гражданите трябва да имат готовност да я защитават при необходимост срещу нейните врагове.

IV. ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Монографии

1. Петко Каравелов и демокрацията в България. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2011, 239 с., ISBN 978-954-07-3251-0
2. Еволюция на конституционализма. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2017, 207 с., ISBN 978-954-07-4246-5
3. Учредителната власт на народа. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2017, 261 с., ISBN 978-954-07-4272-4
4. Конституцията: същност, функции и върховенство. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 261 с., ISBN 978-954-07-4387-5
5. Парламентарно право. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2015, 408 с., ISBN 978-954-07-4003-3

Студии и статии

6. Испанската конституция от 1978 година. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, LXVI с., ISBN 978-954-07-4552-7
7. Френската конституция от 4 октомври 1958 година. – В: Конституция на Република Франция. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2018, XCIV с., ISBN 978-954-07-4499-5
8. Италианската конституция от 1947 година. – В: Конституция на Република Италия. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2017, LVIII с., ISBN 978-954-07-4291-5
9. Американската конституция от 1787 година. – В: Конституция на Съединените Американски Щати. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2017, LXXVII с., ISBN 978-954-07-4291-5
10. Ценности, принципи и институции на Конституцията на Република България от 12 юли 1991 година. – В: Конституция на Република България. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2016, LII с., ISBN 978-954-07-4178-9
11. Митът за Magna Carta Libertatum. – Във: Вст. студия към Винсът, Н. Магна Харта. София, 2015.
12. Императивите на демокрацията. – Вст. студия към Стайнов, П. Компетентност и народовластие. София, 2015.
13. Предизвикателствата на „постдемокрацията“. – Във: Вст. студия към Крауч, К. Постдемокрация. София, 2012.
14. Върху историята и теорията на учредителната власт. – *Юридически свят*, 2001, № 1.
15. Близнашки, Г. Функциите на Конституцията. – *Право без граници*, 2002, № 1.